Ajalookonverents

„800 aastat ühist ja erinevat ajalugu Eesti- ja Lätimaal“

pühendatuna Maarjamaa aastale. Liitumine Lääne-Euroopa kultuuriruumiga.

Toimumiskoht: Valgamaa Kutseõppekeskus

Korraldajad: Valga Muuseum ja Läti-Eesti Instituut

Konverentsi töökeeled: eesti, läti

Aeg: 29. oktoober 2015

Päevakava:

9.30 – 10.00 Kogunemine ja registreerimine. Kohv.
10.00 – 10.05 Valga Linnapea **Kalev Härk** . Avasõnad, tervitus.
10.05 – 10.45 **PhD Heiki Valk** (Tartu Ülikool). Lõunaeestlaste, latgalite ja liivlaste vahel: etnilistest oludest Eesti-Läti piirialadel muinasaja lõpul ja keskajal.
10.50 – 11.30 **PhD Antonija Vilcāne** (Läti Ülikool). Kirde-Läti muinasaja matmistraditsioonid (nüüdisaegsed Valka, Ape ja Aluksne kihelkonad)
11.35 – 12.15 **PhD Andris Sne** (Läti Ülikool). Ristiusu levik Läänemere idakaldal 12.saj lõpul-14 saj - missioon, ristisõjad ja ristiusustamine.

12.15 – 13.00 Lõuna

13.00 – 13.40 **MA Märt Uustalu** (Tartu Ülikool). Nimekate baltisaksa aadlisuguvõsade päritolust.
13.45 – 14.25 **PhD Tiit Rosenberg** (Tartu Ülikool). Silmapaistvamaid mõisnikke omaaegsest Valka kreisist.

14.25 – 15.00 – Kokkuvõtted, diskussioon, kohv.

Moderaator: Kalev Härk

Heiki Valk, PhD Tartu Ülikool

Lõunaeestlaste, latgalite ja liivlaste vahel: etnilistest oludest Eesti-Läti piirialadel muinasaja lõpul ja keskajal

Sageli valitseb arusaam, et 19. sajandi lõpu – 20. sajandi alguse etnilised olud on tagasiviidavad muinasaega. Arheoloogia andmed näitavad, et olukord piirialadel polnud muinasaja lõpul ja keskajal kaugeltki mustvalge. Lisaks lõunaeestlastele (sakalastele ja ugalastele), latgalitele ja liivlastele võis nende vahel leiduda mitmeid omaette väikeetnoseid, kelle kujunemis- ja kadumislugu on ebaselge.

Küsimus etnokultuurilistest oludest piirialadel kerkis esile Eesti kagunurgas oleva Siksälä kalme uurimisel (1980-1993) ja kalmeleidude tõlgendamisel. Kalme arheoloogiline materjal võimaldab rääkida kohalike läänemeresoomlaste ja latgalite sulandumisel tekkinud adsele maarahvast, kelle asuala hõlmas Adsele (Läti kirdeosas), Eesti kagupoolseima nurga ja Lõuna-Setomaa. Võimalik, et siin peitub ka 20. sajandi lõpuni Koivaliina, Alūksne ja Gulbene vahel elanud leivude algupära. Pole teada, kuivõrd oli Läti põhjaosas 11.-14/15. sajandil säilinud läänemeresoome asustust Metsepole ja Salatsi liivlaste ning adsele maarahva vahel ning kui kaugele kirdesse ulatusid liivlased. Ebaselge on mitmete arheoloogiliselt uuritud Põhja-Läti kalmete (nt Launkalne kalme Valgast 50 km lõunas, Jaunpiebalga kalme), aga ka Hummuli kalme etnokultuuriline taust – haudu tähistanud kääpad viitavad seostele liivi aladega. Rautina järve äärne Niklusmäe kalme ja Siksälä kalme on Kirde-Läti kalmetele leidude poolest väga lähedased; samas viitab mõlema läänemeresoome taustale latgalite omast erinev muinasaegne kalmevorm – Siksäläs maa-alused puistepõletusmatused, Niklusmäel kivikalme. Lähemat uurimist vajaks muistne Idumea latgalite ja liivlaste piirialadel ja selgitamist Sakala lõunapiir.

Tõenäoliselt kujutas 11.-14/15. sajandi ühiskond Eesti ja Läti piirialadel endast erineva etnokultuurilise identiteediga kogukondade võrgustikku, kusjuures erinevused naabrite vahel võisid olla väikesed ja üleminekud sujuvad. Väiksemad kogukonnad ei olnud arvatavasti veel konsolideerunud suuremateks etnosteks. Pole teada, milline oli ja kui kaua püsis Läti põhjaosas läänemeresoome asustus. Praegune uurimisseis võimaldab püstitada rohkem küsimusi kui neile vastuseid anda.

PhD Antonija Vilcāne, Läti Ülikool

Kirde-Läti muinasaja matmistraditsioonid (nüüdisaegsed Valka, Ape ja Aluksne piirkonnad)

Esitan teile Valka maakonna põhjaosas läbiviidud arheoloogiliste uurimuste materjalid, mis ei ole seni avaldatud, ja peaksid seetõttu olema eriti huvitavad.

Selles piirkonnas on arheoloogilisi kaevamisi tehtud seitsmes matmispaigas: Asari, Bundzēni, Spieķi ja Ķesteri matmispaigas Alūksne piirkonnas, Repji ja Naugrubji matmispaigas Ape piirkonnas ja Jaunbemberi matmispaigas Smiltene piirkonnas. Tuleb märkida, et kõik uuritud matmispaigad on kas rauaaja lõpperioodi kalmistud või keskaegsed surnuaiad.

Lühidalt järeldused:
- Uuritud matmispaigad näitavad latgalite ekspansiooni põhja suunas 8./9. sajandi vahetusel;
- Matmistraditsioonides ja hauapanustes on jälgitav analoogia laialdaselt uuritud Eesti Siksälä matmispaigaga (soomlaste poolt asustatud aladele iseloomulikud leiud);
- ristiusu mõjutused matmistraditsioonides ilmnevad järk-järgult, pikaks ajaks säilides kõrvuti paganlike uskumuste kogumiga.

Andris Šnē, PhD Läti Ülikool

Ristiusu levik Läänemere idakaldal 12.saj lõpul-14 saj - missioon, ristisõjad ja ristiusustamine.

Sissejuhatus - ristisõdade ajastu kui kultuuride kohtumise, kooseksisteerimise ja vastasseisu ajastu.

Teemad:

- Taani missioon XI sajandil.
- Viikingid Kuramaal (ca IX saj. ja ka hiljem).
- Ristiusu sümbolid hauapanustes.
- Kreeka katoliku missioon (kuni XIII saj.).
- Meinhardi missioon.
- Alberti & Läti Henriku ajastu.

Kokkuvõte - XIII sajandi balti kohaliku ühiskonna uued poliitilised, sotsiaalsed ja kultuurilised väljakutseid.

Märt Uustalu, Tartu Ülikooli doktorant

Nimekate baltisaksa aadlisuguvõsade päritolust

13. sajandi algul Läänemere idakaldal toimunud ristisõjad muutsid siinset ühiskondlikku korraldust tuntavalt. Üheks olulisemaks muutuseks oli peamiselt

Püha Rooma keisririigi aladelt pärit vasalkonna tekkimine. Sellest kujunes ajapikku välja valitsev kiht, keda tuntakse baltisaksa aadlina. Nimekad baltisaksa perekonnad evisid olulist mõju nii Rootsi kuningriigis kui Vene keisri teenistuses.

Baltisaksa aadelkonna kujunemine oli pikk dünaamiline protsess. 13. sajandi algul ristisõdijatena Liivimaale rännanud sõjamehed olid reeglina seotud ajaliselt piiratud tõotusega ja tavaliselt naasesid nad pärast selle täitmist kodumaale. Ka Liivimaal lääni saamine ei taganud veel siiajäämist. Mõni ristisõdija käis Liivimaal mitu korda, enne kui püsivalt siia elama jäi (nt Engelbrecht von Tiesenhausen). Mitmed vasallisuguvõsad, kes kohale jäid, surid aga üsna varsti meesliinis välja (nt Ükskülа Meiendorffid 1257. aastal). 20. sajandi algul oli vaid käputäis aadliperekondi, kes said dokumentaalselt tõendada, et nende esivanemad viibisid Liivimaal juba XIII sajandi algupoolel. Selliste suguvõsade hulka kuulusid näiteks piiskop Alberti sugulased **Buxhoeveden**id (teateid 1202), samuti **Tiesenhausen**id (1210), **Bremen**id (1211), **Lode**d (enne 1229), **Wrangell**id (1241) jt.

Tuleb rõhutada, et mitte kõik vasallid ei tulnud Liivimaale 13. sajandi algul. Tegelikult toimus aadlike sisseränne kogu keskaja vältel ja hiljemgi. 13. sajandi II poolel on teateid perekond **Ungern**i (1252), **Uexküll**i (1257), **Hastfer**i (1287), **Rosen**i (punane) (1288), **Krüdener**i (1289) jt kohta. Mitmed suguvõsad, kellest said mõjukad maaomanikud, esinevad allikais veelgi hilisemal ajal. Nii on näiteks **Stackelberg**ide kohta teateid a-st 1306, **Maydell**e kohtab allikais esmakordselt 1368 ja **Taube**sid 1373.

Ristisõdijatena Liivimaale saabunud sõjameeste sotsiaalne koosseis oli mitmekihiline. Mõningal määral oli kõrgaadlikke, kes aga suuremjaolt Saksamaale tagasi rändasid. Valdav osa 13. sajandil sisseränanuist, keda on võimalik isikuliselt identifitseerida, ei kuulunud aga keisririigi vana aadli (*Uradel*) hulka, vaid olid staatuselt madalamal tasemel. Kõige arvukamalt oli nende hulgas ministeriaale ehk mittevabasid sõjamehi, kusjuures enamasti oli tegemist Põhja-Saksa piiskoppide alamatega. Et mitmed linnakodanikud pärinesid samuti ministeriaalide seast, ei olnud seisuslikud piirid veel nii kindlalt määratletavad. Linnakodaniku päritolu oli näiteks vasalliperekond Krüdener. Nii võibki öelda, et kujunev vasalkond oli Liivimaal pigem väikeaadli päritoluga.

Kuna 13. sajandist pärit allikalist materjali on napilt, siis on aadliperekondade päritolu kohta nii mõndagi ebaselget. Tuleb märkida, et vasalkonda sulandusid Saksamaalt sisseränanute kõrval ka kohaliku ülikkonna esindajad. See on andnud mõnele uurijale (nt Taani päritolu eesti ajaloolane Paul Johansen) põhjust oletada, et mõni hilisem baltisaksa päritolu perekond on hoopis eesti juurtega. Kõige tuntum näide on perekond Maydell.

PhD Tiit Rosenberg, Tartu Ülikool

Silmapaistvamaid mõisnikke omaaegsest Valka kreisist

Ettekandes käsitletakse järgmisi Eestigi jaoks olulist tähendust omanud Valka kreisi mõisnikest baltisaksa tegelasi:

1) Otto Hermann von Vietinghoff Aluksnest (1722-1792), keda 18. sajandi lõpul mõjuvõimu tõttu kutsuti ka „Liivimaa poolkuningaks“;

2) Viljandimaalt Heimtalist pärit Valka kreisi Plāņu mõisa rentnik ja Raudines mõisa omanik Riia Polütehnikumi põllumajandusprofessor Jegor von Sivers (1823-1879), estofiilne rahvasõber, kirjanik ja filosoof, üks 19. sajandi keskpaiga uuendusmeelsemaid Liivimaa aadlitegelasi;

3) kirjanik Siegfried von Vegesack Lobergi mõisast (1888-1974), kes meile oluline eriti 20. sajandi alguse balti elu, sh. kodumõisa olustikku kujutava romaani „Balti tragöödia“ (ek, 2009) autorina.

Lühemalt peatutakse ka Liivimaa läti osas, eriti Valka kreisis, rohkesti mõisaid (sh Laitsna, Lāsberges, Litenes jt) omanud ülirikkal parun von Wolffide suguvõsal.